

कालाची गती आणि दिशा

आपलं मन भूतकाळात रमतं. स्मरण करणं सोपं असल्यामुळे आठवणी जागवत राहण्याचा एक चाळा होऊन जातो. वर्तमानावर अवधान राहत नाहीच आणि भविष्यात काय करायचं आहे, घडवायचं आहे, त्यावर तर मुळीच नाही. नजर सतत भूतकाळावर राहत असल्याने आपल्याला वाटत राहतं, की काल तिकडूनच येतो, वर्तमान होतो आणि मग भविष्याकडे जातो. प्रत्यक्षात तसं होत नाही. कालाची दिशा बरोबर उलटी आहे याच्या. तो भविष्यातून येतो, वर्तमान होतो आणि मग भूतकाळ होतो.

कधी कधी याची जाणीव होऊनसुद्धा उलटच होत आहे असं वाटत राहतं. आपण आगगाडीच्या प्रवासात खिडकीतून बाहेर पाहिलं, तर झाडं आणि खांब वगैरे स्थिर वस्तू वेगात मागे पळताना दिसतात, याची आपल्याला इतकी सवय होऊन जाते, की बोलतानासुद्धा आपण बडोदा स्टेशन आलं वगैरे म्हणतो. वास्तवात बडोदा स्टेशन आहे तिथेच आहे. आपण त्याच्याकडे जात असतो.

सूर्य आकाशातून भ्रमण करताना दिसत असल्याने आपण सूर्य वर आला, उगवला, मावळला वगैरे म्हणतो, पण प्रत्यक्षात पृथ्वीच फिरते आहे स्वतःभोवती. सूर्य फिरतो हा भास आहे.

कितीही आकर्षक असला भूतकाळ, तरी त्यात रमत राहण्याने जिकडे जायचं आहे तिकडे ध्यान राहत नाही आणि वर्तमानाचेसुद्धा भान सुटते. अगदी सर्वोत्तम बॅटस्मन जरी झाला, तरी तो विकेटकीपरकडे तोंड करून उभा राहिला, तर गोलंदाजाने टाकलेला चेंडू त्याला खेळताच येणार नाही. कारण तो विरुद्ध दिशेने येत असतो.

भूतकाळ टाकून देता येत नाही आणि तो टाकायचाही नसतो. तुमचं सगळं ज्ञान आणि कौशल्य त्यातच साठवलेलं आहे, पण केव्हा तिकडे पाहायचं आणि केव्हा भविष्याकडे, ते तुम्ही ठरवायचं आहे. भूतकाळाचं आकर्षण वाटत राहिल्याने मन तुम्हाला न विचारताच निघून जातं भूतकाळात. मन आणि इंद्रियं यांनी कोणत्या दिशेने जायचं ते ठरवण्याचा अधिकार तुमचा आहे. तो घालवून बसाल, तर मग हातून काही घडण्याची शक्यता कमीच. लगाम हातात ठेवला नाही, तर घोडे भलतीकडेच उधळतात. ज्या सवयी तुम्हाला आपल्या लक्ष्याकडून दूर खेचून नेतात, त्या निग्रहाने मोडून काढणं म्हणजे लगाम हातात ठेवणं ! मग आपल्या ध्येयाकडे वाटचाल होऊ शकते. नजर भविष्यात कोठे जायचे त्यावर, भान भूतकाळाचे आणि जगायचं पूर्ण वर्तमानात, ही जीवनसाधना आहे. घ्याच लगाम हातात.

—भीष्मराज बाम
('मना सज्जना' या पुस्तकातून)